

JAZIK OTAČASKI

DR. STJEPAN DAMJANOVIĆ, ZAGREB

U starim slavenskim tekstovima nalazimo uvijek samo jedan naziv za prvi slavenski književni jezik: *slovenŕskŕ*, tj. slavenski. Tako ga zovu i stari grčki i latinski ekvivalenti u izvorima koji taj termin upotrebljavaju za označavanje svakog slavenskog idioma.¹

Od trenutka kada je taj jezik postao predmetom znanstvenog istraživanja (od kraja 18. stoljeća) pa sve do u naše dane imenovali su ga različito: *staroslavenski*, *starocrkvenoslavenski*, *crkvenoslavenski*, *starobugarski*, *staromakedonski*, *općeslavenski književni jezik*.

O tim sam nazivima pisao u nekoliko prilika pokušavajući objasniti postanak tih termina i opisati sadržaje koje oni pokrivaju ili su autori termina željeli da pokrivaju.² Pritom sam termin *općeslavenski književni jezik* shvaćao kao logičan posljedak u naše vrijeme izvanredno naraslog zanimanja za povijest književnih jezika usprkos mišljenjima koja se danas mogu više čuti nego pročitati da je taj termin komunistička izmišljotina i da je čak »preporučeno« od visokih partijskih tijela komunističkih zemalja. Možda je doista tako bilo, ali termin dobro ukazuje na dvije važne činjenice koje ne saznajemo iz drugih naziva: naime, on izričito kaže da je riječ o književnom jeziku i to takvome koji je opsluživao civilizacijske potrebe velikog dijela slavenskog svijeta, on, dakle, ističe njegovu ulogu nadnacionalnog sredstva izražavanja u slavenskome srednjovjekovlju. Cijeli niz autora, pa i onih koji se služe terminom *staroslavenski jezik*, ima potrebu da u svojim radovima istakne tu činjenicu.³ Nije stoga opravdano ono što se danas kadšto pokušava,

¹ Tako u *Žitju Metodovu* u 5. glavi piše: »... da Solunjane vŕsi čisto *slovenŕsky* besědujotrŕ«, u 15. glavi kaže se da Metod »... prědloži... ot grŕčŕska języka vŕ *slovenŕskŕ*«, u 17. glavi piča se da učenici nakon Metodove smrti crkvenu službu »... latinŕsky i grŕčŕsky i *slovenŕsky* sŕtrěbiše«. I bugarski pisac Jovan Exarh, suvremenik cara Simeona (893–927), upotrebljava naziv *slovenŕskŕ* (usp. P. A. Lavrov, *Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj pismennosti*, Lenjingrad 1930, str. 160) i neki drugi. U svojoj studiji *Trŕbt' – type Groups and the Problem of Moravian Components in Old Church Slavonic* (The Slavonic and East European Review 35/1957, str. 379–398) George Shevelov pokušava termin *slovenŕskŕ* vezati uz povijesno ime »Morava a Slovensko«, tj. odriče mu značenje »slavenski«.

Slavenskim (sclavinica, sclavinisca, sclavina) zovu ovaj jezik i grčki pisan životopis sv. Klimenta, i bula pape Ivana VIII, i *Conversio Bagoarioarum et Carantanorum*, da spomenemo samo neke.

² Stj. Damjanović, *Jedanaest stoljeća nezaborava*, Osijek – Zagreb 1991.

³ J. Hamm u svojoj *Staroslavenskoj gramatici* (Zagreb 1963, str. 55) kaže: »Bilo bi stoga najbolje, kad bi se taj jezik zvao *starocrkvenoslavenski* (kratica scsl.), jer se on 1) u punom obliku sačuvao samo u spomenicima namijenjenim crkvi i bogoslužju i 2) jer su se iz njega razvile mlađe redakcije koje neki zovu »crkvenoslavenskim« jezicima, tako da se starocrkvenoslavenski jezik zaista može smatrati ocem i pretećom tih mladih crkvenoslavenskih jezika.

Međutim, kako je već ušlo u običaj da se ovaj jezik također zove *staroslavenskim* (a taj je naziv i kraći od

tj. u svakoj prilici upotrebljavati termin (*staro*)*crkvenoslavenski jezik*. Mnogi, naime, vjeruju da je upravo to najbolji naziv a da ga je potisnuo strah od uporabe riječi »crkveni«. Ipak, to je daleko od svake objektivne znanstvene istine. Termin *starocrkvenoslavenski* ukazuje na najčešću funkciju toga jezika, ali najčešća funkcija nije i jedina. Nema nikakve sumnje da je najveći dio korpusa pisanog na jeziku o kojemu govorimo – liturgijski, ali i u najvećoj starini imamo tekstova koji pripadaju drugim funkcionalnim stilovima: sami Metodovi pravni tekstovi i Konstantinovi lirske pokušaji izvan su tako imenovanog jezika, a ipak tome jeziku nesumnjivo pripadaju. Osobitu bismo osjetljivost u tome morali pokazivati mi Hrvati. Naša glagoljaska tradicija je tako bogata tekstovima i svakom njezinom poznavatelju jasno je da se prvi slavenski književni jezik javlja ne samo u misalima, brevijarima i drugim liturgijskim tekstovima (mada i opet najviše u njima), nego i u našim pravnim tekstovima, i u našoj lijepoj književnosti (tzv. beletristici). Pročitamo li npr. pažljivo već tisuću puta čitanu *Baščansku ploču*, zapaziti ćemo da je u njoj uočljivo više osobina prvoga slavenskoga književnog jezika nego elemenata hrvatskih idioma, štoviše, možemo je držati pravim primjerom teksta pisanog hrvatskim tipom općeslavenskoga književnog jezika.⁴ Taj bismo jezik mogli zvati *hrvatskostaroslavenski* da izbjegnemo vrlo udomačen ali posve nezadovoljavajuće objašnjen termin *redakcija*. Najčešće se kaže da je redakcija nenamjerno unošenje elemenata piščeva govora ili govora njegova kraja u staroslavenski tekst, za razliku od *recenzije* gdje je to unošenje namjerno. Onda se dalje npr. kaže da se u hrvatskoj redakciji nosni samoglasnici zamjenjuju: prema o stoji u, a prema e stoji e, itd. U hrvatskim tekstovima uopće nema nazalnih samoglasnika, pa je tvrdnja da su zamijenjeni nehوتيčno posve neodrživa. Tako je i s nekim drugim jezičnim osobinama. Terminu *redakcija* trebaće dati novo i precizno značenje, ili ga valja napustiti.

Zanimljivo je pitanje što je općeslavenski književni jezik našao u pojedinim slavenskim zemljama kada je tamo stigao i u kakve je odnose stupao s idiomima pojedinih slavenskih naroda. Ako problem promatramo s etničke strane, taj je jezik morao biti doživljavan, i moramo ga danas promatrati, kao nešto tuđe, vanjsko u odnosu na narodne idiome, ma kako to tuđe bilo srodno u tadašnjem vremenu i ma kako bilo drago u usporedbi s nametnutim drugim jezicima koji su doživljavani kao simbol tuđinske vlasti. Općeslavenski književni jezik nosio je u sebi

gornjega, a osim toga se pritom najčešće i ne misli na razlikovanja koja su gore spomenuta), i mi ćemo ga u nešto širem, općem značenju u ovoj knjizi ovako zvati (tim više što su u njezinu gradu u Čitaonici uključena i neka djela koja ne pripadaju crkvi, pa prema tome niti crkvenoslavenskom jeziku u užem smislu riječi)«.

Takav stav očito upućuje na problem naziva koji bi obuhvatio i kanonske i redakcijske tekstove kao cjelovit korpus pisan jednim, mada ne i jedinstvenim jezikom.

Termin *starocrkvenoslavenski* upotrebljavaju neki vrlo istaknuti slavisti, npr. V. Vondrak, T. Lehr-Splawinski, N. van Wijk, P. Diels, N. Trubeckoj, H. G. Lunt i mnogi drugi.

Ipak, važno je uočiti da znatan broj istraživača ima potrebu da odmah na početku istakne kako je riječ o književnom jeziku.

Tako npr. T. A. Ivanova (*Staroslavjanski jazyk*, Moskva 1977, str. 5) prvo poglavlje svojega udžbenika naslovljuje ovako: *Staroslavenski jezik – opći književni jezik slavenskih naroda* (prev. S. D.), G. A. Haburgaev (*Staroslavjanski jazyk*, Moskva 1974, str. 5) na samom početku kaže »da staroslavenski jezik nije živi, govorni jezik nekoga od slavenskih naroda, nego *pisani, književni* (podcrtao G. A. Haburgaev) jezik stvoren za potrebe crkve« (prev. S. D.). Makedonska paleoslavistica R. Ugrinova – Skalovska (*Staroslovenski jezik*, Skopje 1979, str. 13) kaže: »Imajući u vidu njegovu ogromnu ulogu najprihvatljiviji je naziv *staroslovenski jezik* (podcrtao R. Ugrinova-Skalovska). To ime koje ne kazuje kojoj slavenskoj skupini pripada, ukazuje na lingvističko značenje toga jezika za povijesno proučavanje slavenskih jezika kao prvog i najstarijeg slavenskog književnog jezika« (prev. S. D.).

I na početku jednog od najnovijih čeških udžbenika (R. Večerka, *Staroslavěnština*, Praha 1984, autor prvi dio naslovljuje ovako: *Nastanak najstarijeg slavenskog književnog jezika*.

⁴ Stj. Damjanović, *Jezik Baščanske ploče*, »Fluminensia« 1–2, Rijeka 1991, str. 71–77.

složene sintatičke konstrukcije, izraze za apstraktne pojmove, pravnu i crkvenu terminologiju: po svemu tome razlikovao se od svih drugih slavenskih jezika i čak možemo pretpostaviti da se od svakoga od njih jače razlikovao nego oni međusobno. Svaka je sredina s vremenom mijenjala općeslavenski književni jezik i koristila se njime pri oblikovanju svojega posebnog književnog jezika. Taj se proces može pratiti i u istočnoslavenskim i u južnoslavenskim jezicima. Tako se prvi slavenski književni jezik našao na udaru slavenskih narodnojezičnih stihija te grčkih i latinskih utjecaja. On je u svim slavenskim zemljama gdje je upotrebljavan bio premoćan narodnim idiomima po jasnoći svojih normi, po bogatom leksiku, po razvijenoj frazeologiji, po sintaktičko-stilističkoj iznijansiranošću. Ipak, i narodni su idiomi imali jednu, i to važnu prednost: bili su domaći i bliski i broj onih koji su se njima služili bio je znatno veći od tankog sloja znalaca koji su vladali i jednim i drugim sustavom. Dakako, razliku između općeslavenskoga književnog jezika i narodnih idioma ne treba preuveličavati: kad bi se, naime, uklonilo ono što je tomu jeziku donijelo »poknjiževljenje«, ostao bi fonološki sustav gotovo isti kao u drugih slavenskih jezika, rječnički fond u velikoj mjeri zajednički itd. To, međutim, ne držim dovoljnim da se općeslavenski književni jezik tretira kao stil narodnih slavenskih jezika.

I prvi tekstovi na slavenskom idiomu u Hrvatskoj nastat će u vezi s cirilometodskom djelatnošću. Najstariji za koji znamo iz druge su polovice 11. stoljeća, ali nema nikakve sumnje da je kod Hrvata i slavensko pismo (glagoljica) i slavensko bogoslužje postojalo ranije.⁵ Ono je trajalo barem jedno stoljeće unatoč zabranama. Na trećoj splitskoj sinodi 1060. godine jedan je od zaključaka da se ne smije zaredivati one Hrvate koji ne nauče latinski. To je ono isto vrijeme iz kojega imamo prve pisane spomenike. Provođenje sinodalnih zaključaka nije očito lako: nakon jednoga stoljeća (925/1060) ponovno se zabranjuje isto. U dvanaestom, a posebice u početku trinaestog stoljeća bizantska snaga na Balkanu slabi, pa će od polovice toga stoljeća i hrvatski glagoljaši potpuno preuzeti rimske crkvene običaje i obrede.

Dotad je već bio oblikovan poseban tip hrvatske uglate glagoljice koja se nije odlikovala samo uglatom stilizacijom, nego je karakteristično njezino udešavanje za bilježenje hrvatskočakavskog fonološkog sustava. U 13. stoljeću Rimski se kurija još nada da je moguće pomirenje s Istočnom crkvom, pa su na Lateranskom koncilu (1215) izrečene formulacije koje dopuštaju uporabu nelatinskih jezika u liturgiji. Je li to donijelo kakvih prešutnih dopuštenja i hrvatskim glagoljašima, nije poznato. Nekoliko desetljeća kasnije papa Inocent IV. dopušta senjskom biskupu Filipu da se prilagodi svećenstvu koje u njegovoj biskupiji obavlja liturgiju na slavenskom jeziku (1248), a 1252. dopušta, preko krčkoga biskupa, omišaljskim benediktincima da nastave tradiciju slavenske liturgije u svojem samostanu. Ta su dopuštenja iz 13. stoljeća, a poznato je da su 14. i 15. stoljeće vrijeme najproduktivnijeg književnog stvaranja glagoljaškog svećenstva i da se glagoljanje širi i u okolicu Splita, u Liku, Krbavu, Pounje i Pokuplje. Krajem 15. stoljeća glagoljaši tiskaju i svoju prvu knjigu (*Prvotisak Misala*, 1483, dakle samo tridesetak godina nakon Gutenberga). To je bio vrhunac: u to doba počeo je i pad i prestat će razdoblje tzv. indigene hrvatske redakcije općeslavenskoga književnog jezika.⁶

⁵ Najznačajnije svjedočanstvo su papinska pisma. God. 925. papa Ivan X. piše jedno pismo dalmatinskom episkopatu i u njemu prigovara biskupima što prešutno odobravaju širenje »Metodove nauke« i traži od njih da se liturgija obavlja po običaju Rimske crkve.

Drugo je pismo upućeno hrvatskom kralju Tomislavu i zahumskom knezu Mihajlu u kojemu papa apelira na vladare da se založe kako bi se misa služila na latinskom, a ne na barbarskom jeziku.

⁶ J. Hamm, *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*, »Slovo« 13, Zagreb 1963, str. 43–68.

latinica će potisnuti glagoljicu, a sva kasnija nastojanja oko izdavanja glagoljskih knjiga epizodnog su značenja.⁷

Slavenski jezik i liturgija nisu u Hrvatskoj imali onakvu zaštitu mogućnika, crkvenih i svjetovnih, kakvu su imali u nekih drugih slavenskih naroda. Ipak, ne bismo smjeli taj problem jednostrano promatrati – ne smijemo sve uspjehe glagoljaškog svećenstva pripisivati samo njihovu žilavom rodoljublju. Pogotovo ne bismo smjeli robovati naslijeđenoj shemi po kojoj su glagoljaši neobrazovani ali privrženi svojem narodu, dok bi za latinaše vrijedilo obrnuto. Razumije se da je bilo i ozbiljnih napetosti među njima, ali niz važnih osoba iz našega srednjovjekovlja i renesanse bili su u Europi poznati pisci latinskoga jezičnoga izraza, a ujedno dobri znalci i nerijetko zaštitnici glagoljaške tradicije, one, dakle, tradicije koja je u svemu otvorena zapadnim utjecajima (posebice od 13. stoljeća dalje) a njezina se zatvorenost očituje u neprihvaćanju latinskoga kao jezičnog izraza priopćajnih i uopće civilizacijskih potreba. Nabrojimo nasumce odabrane naslove srednjoeuropske književnosti: *Miracoli della gloriosa Vergine*, *De mortu prologus*, *Altercatio corporis et animae*, *Fiore de virtū*, *Modus bene vivendi ad sororem*, *Quadriga spirituale*, *Manipulum curatorum*, *Disticha moralia Catonis*, *Paradisus animae*, *Visio Tundali*, *Sermones de sanctis*, *Ars bene moriendi*, *Legenda aurea* itd. Sve to imamo i u glagoljicom pisanim našim prijevodima! A što se osoba tiče koje ruše pojednostavljenu opreku o glagoljašima i latinašima, spomenimo neke: Novak Disislavić iz plemena Mogo-rovića, pisac i iluminator čuvenoga glagoljičkog *Novakova misala* (1386), inače magistar i kraljevski vitez Ludovika I. Anžuvinca; Franjo Jožefić, senjski biskup, diplomat u službi Ivana Zapolje; Georgius de Slavonia, sorbonski student i nastavnik, poliglota i teološki pisac, ostavio nam je, između ostalog, i poznati glagoljski abecedarij; Nikola Modruški, znatan latinistički humanistički pisac i autor poznatog traktata u obranu slavenskoga bogoslužja; pokretač i rukovoditelj riječke glagoljske tiskare, biskup Šimun Kožičić i još poneki.⁸ Sačuvati »jazik otačaski« svima im je na srcu: popovi glagoljaši u svakoj prilici daju do znanja da jesu i žele biti pravi pripadnicima Katoličke crkve, ali su protiv posvemašnje premoći latinskoga jezika. U *Prvotisku misala* (1483) stavili su u kolofon datum 22. veljače da bi još jednom istaknuli kako žele biti pravi podanicima Petrova prijestolja (koje se toga dana slavi), ali misal je hrvatsko-crkvenoslavenski a ne latinski! Prvi u Europi koji nije bio otisnut latinskim jezikom.

Općeslavenski književni jezik bio je, kao što smo već rekli, instrumentom izražavanja civilizacijskih potreba na vrlo širokom slavenskom području. Njegovu jasno izraženu normu počeli su nagrizati elementi narodnih idioma, pa tako i hrvatski, ali to ne znači »da su pojavni intenzitet i promjena bili takvi da bi mogli dovesti do degradacije i defunkcionalizacije norme« (E. Hercigonja). Na točnost takva zaključka upućuje i najstariji spomenik hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika – *Bečki listići*, pergamentni dvolist s početka 12. stoljeća, kao i svi tekstovi pisani ili tiskani hrvatskostaroslavenskim jezikom. Pitanje o »nagrizanju« norme, o supostojanju više normi itd. jedno je od ključnih za razumijevanje književnojezične problematike hrvatskoga glagoljaštva. Vrlo često se, naime, ukupnost njihovih tekstova jednostrano veže uz staroslavenski jezik i onda se tvrdi da su taj jezik slabo znali. Usuprot toj tezi pokušao sam u najnovije vrijeme pokazati: a) da u hrvatskoglagoljskim tekstovima ima manje elemenata

⁷ Isto kao 6, str. 51. J. Hamm kaže da »... sve što je poslije prvih decenija XVI. vijeka glagoljicom štampano predstavlja epizode – protestantsku (u drugoj polovici XVI. vijeka) i znatno dulju protureformacijsku (od sredine XVII. do druge polovice XIX. vijeka), kada je rusifikacija koju su provodili Levaković, Karaman i drugi učinila da je crkvenoslavenski jezik kod Hrvata prestao biti faktor koji je pozitivno utjecao na kulturu naroda«.

⁸ R. Katičić, *Korijeni i pretpostavke hrvatske renesansne književnosti*, *Studia Slavica Hung.* XXV, Budimpešta 1979.

općeslavenskoga književnog jezika nego što se obično misli i piše i b) da su glagoljaši znali prvi slavenski jezik bolje no što im se obično priznaje.⁹ Može se činiti kao da se te dvije tvrdnje međusobno isključuju, ali ako sve hrvatske glagoljske tekstove promatramo kao jedinstven korpus, nije odviše teško pokazati njihovu ispravnost. Samo dio tih tekstova pisan je hrvatskom varijantom općeslavenskoga književnog jezika (liturgijski tekstovi i pokoje poglavlje zborničke literature), drugi su pisani u skladu s hrvatskočakavskom normom (pravni tekstovi) a treći su karakteristični po miješanju jezičnih elemenata iz staroslavenskog i hrvatskih idioma (čakavštine u prvom redu, ali i kajkavštine znatno više no što se o tome zna izvan uskih krugova specijalista). Taj treći dio hrvatskoglagoljskoga korpusa vjerojatno je bio povodom da se postavi teza kako naši glagoljaši nisu više znali dobro staroslavenski. Već je prošlo dosta vremena kako je J. Hamm s pravom ustvrdio da su pisci liturgijskih tekstova u svakom razdoblju dobro znali »što ide u književnu normu kojom su se služili, a što ne ide«,¹⁰ a u novije je vrijeme J. Tandarić, nakon pažljivog proučavanja glagoljaškog rituala, zaključio vrlo odriješito da su »naši prevodioci doista poznavali crkvenoslavenski jezik na koji su prevodili, a morali su poznavati i latinski jezik s kojega su prevodili.«¹¹ Ne može biti sumnje da su u većini slučajeva isti pisci (prevoditelji) pisali (prevodili) i liturgijske i neliturgijske tekstove, što znači da miješanje elemenata iz hrvatskih idioma i iz prvoga slavenskog književnog jezika nije posljedica neznanja, nepoznavanja staroslavenske norme, mada je, dakako, bilo i toga jer svi nisu bili jednako obrazovani. Miješanje je posljedica – stava, želje da se bude razumljiv na što širem terenu. Tekstovi u zbornicima, a upravo u njima najčešće nalazimo takav »šaroviti« jezik, odreda su pisani s namjerom da ih se dekodira kao umjetničke, kao stilistički markirane, pa prema tome nije bilo moguće da se i težnja za ljepotom i težnja za razumljivošću zadovolje čakavštinom kao što je to bilo, i moglo biti, u pravnim tekstovima. Tako se dogodilo da su slavenski idiomi (općeslavenski, čakavština, kajkavština) stupajući u raznolike međusobne odnose »pokrivali« sve ono što inače »pokriva« književni jezik i što je npr. latinski obavljao sam (latinski je bio Hrvatima i jezik liturgijski, i pravni, i jezik književnosti, pa su doista u pravu oni koji stalno ističu da je on bio jedan od hrvatskih književnih jezika). Hrvatskostaroslavenski jezik imat će drukčiju ulogu nego neke druge nacionalne redakcije: dok je u njima ćirilometodski jezik produžio živjeti punim životom, tj. zadovoljavao je sve civilizacijske potrebe, na hrvatskoglagoljskom području on će svoje funkcije postupno sužavati i već vrlo rano liturgija će ostati jedino područje gdje će taj jezik biti nezamjenjiv. Ipak, to ne znači da je postao isključivo liturgijskim jezikom, jer će njegov udio u tekstovima koje smatramo književnošću u užem smislu biti itekako velik.¹² Kadgod su željeli svojemu iskazu dati svečani prizvuk, hrvatski su glagoljaši upotrebljavali elemente općeslavenskoga književnog jezika: bili su uvjereni da njegovo dostojanstvo nije

⁹ Stj. Damjanović, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 1984, osobito str. 178. i 179.

¹⁰ Isto kao 6, str. 43–68.

¹¹ J. Tandarić, *Glagoljaški ritual*, disertacija u strojopisu, Zagreb 1978, str. 162. I neki drugi rezultati Tandarićevih proučavanja izvanredno su važni za razumijevanje problematike o kojoj govorimo. U svojoj studiji *Staroslavenski jezik hrvatskih glagoljaša*, Prilozi za VIII. međunarodni slavistički kongres, HFD, Zagreb 1978, str. 115–124. između ostalog kaže: »Povoljno je s jedne strane bilo ponovno odobrenje slavenskog bogoslužja udijeljeno senjskom biskupu Filipu (1248) i omišaljskim benediktincima (1252). U to doba, međutim, počinje franjevačka reforma misala i brevijara, a s njom se uvode i mnogi novi tekstovi. Glagoljaštvo se nalazi u ne maloj neugodnosti: od Istoka dijeli ga razlika obreda, pa kad bi se teritorijalno i dodirivalo s područjem slavenskog istočnog obreda, posuđivanje tekstova zbog različitosti obreda bilo je onemogućeno; od Zapada ga pak dijeli razlika liturgijskog jezika, pa je i opet posuđivanje moguće – za naše uvjete – samo uz izuzetan napor« (str. 117).

¹² E. Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, Povijest hrvatske književnosti 2, Zagreb 1975.

manje od onoga koje ima latinski. I kada prvi slavenski književni jezik zovu hrvatskim, onda žele naglasiti koliko im je drag i blizak, a nikako sebi prisvojiti ono što pripada i drugima: otvoreni Istoku i Zapadu, hrvatski su glagoljaši kao malo tko prije i poslije prenosili ideju Svete Braće – boreći se protiv svake uniformiranosti i za istinsku jednakost ljudi i naroda. S jedne strane uporno čuvaju općeslavenski književni jezik pred naletima latinskog univerzalizma, s druge strane posve im je prirodno da hrvatski idiomi stignu u knjigu, pa i pod cijenu da »nagrizu« normu njima tako dragog prvog slavenskog književnog jezika. To izlazi iz njihova stava da je jezik sredstvo komuniciranja među ljudima, ali da se njime događaju i najbliži susreti s Bogom. Ti su susreti to prirodniji i srdačniji što je jezik bliži onom prirodnom materinskom, otačaskom! Jer *otačaski* je onaj koji pripada našim očevima pa zato i nama, ali i onaj kojemu i na kojemu su nas učili sveti oci, npr. Jeronim kojega je glagoljaška tradicija imenovala izumiteljem glagoljice i tako se štitila od sumnjičenja i progona.